

Abdullah Arab Yousef abadi

PhD student in Persian language and literature, Sistan and Baluchestan University

Abdul Ali Oveysi Kahkha(responsible author) Email: abdolalioveisi@lihu.usb.ac.ir

Associate Professor of Persian Language and Literature, Sistan and Baluchestan University

Abbas Nikbakht

Associate Professor of Persian Language and Literature, Sistan and Baluchestan University

DOI: 10.22111/jllr.2021.36744.2857

Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on Teun van Dijk's Model

Abstract

Assessing the different levels of discourse allows for a new understanding of it and discovers the interactions of language with ideological structures. Critical discourse analysis makes it possible to examine the two factors of ideology and power that have an important impact on the superstructure and depth of language in the process of linguistic communication. Theon Wendick, one of the theorists in this field, considers critical discourse analysis as a powerful tool for social analysis. His proposed model is a suitable criterion for analyzing the poetry of the mass party, which is often based on highlighting the positive points of the "self" and marginalizing the negative points of the "other". Mohammad Zohari (1926-1995 AD) is one of the modernist poets attributed to the Tudeh Party, whose bipolar system of emphasis and marginalization plays a key role in shaping his poetic discourse. Research results show that the discourse system in the construction of poisonous poetry is based more on highlighting its positive points and highlighting other negative points, which are reinforced with superstructures that include semantics, propositional structure, grammar and reasoning.

Keywords: Critical Discourse Analysis, Teun van Dijk, Emphasis, Marginalization, Mohammad Zohari

1-Introduction

Discourse analysis is a reaction to a more traditional form of linguistics that focuses on the components and the structures of a sentence and does not involve the analysis of the language used. "Unlike formal linguistics, discourse analysis tends to translate the concept of structure from the sentence level, ie grammatical relations such as subject, institution, object to the text level longer." (Mills, 1393: 144; quoted by: Mirahmadi and Ardakani, 1396: 32). Discourse analysis has several approaches that can be divided into four main approaches: historical discourse analysis, political discourse analysis, discourse psychology and critical discourse analysis. These approaches differ in five main points that by examining these approaches, the approach of critical discourse analysis can be understood among other types of discourse analysis: 1. Discourse actions 2. Power 3. Ideology 4. Subject 5. History. Among discourse theorists, what is emphasized in the present study is Theon Wendyck's model. Wendijk introduced critical discourse analysis from the field of linguistics to the world of politics and society and used it as a powerful tool for social analysis (Van Dijk, 1993: 11). By presenting Ideological Square 2 in the analysis of linguistic system of the text as well as elaborating the different levels of discourse, he introduces his model as follows: (Van Dijk, 2006: 121) and analyzed the minds and behavior of individual and social agents. He interprets these four features of discourse as ideological squares and interprets them at different levels such as "meaning, construction of propositions, formal constructions, sentence syntax, forms of discourse, reasoning, rhetoric, action and reaction" (Kasaei and Rahimian, 2014: 133) Categorizes.

2-Research methodology

Researchers in this article collect their information using library methods and base their analysis on the qualitative analysis of the sublingual and intellectual layers of Zohari poetry, and finally present the results in a descriptive-analytical manner. The method of data analysis in this research is that after collecting data, the information was

classified and the text specifications were expressed in the body of the research. Then, based on the studied subject, variables and indicators of the research, the text of Zohri poems was divided into components such as paragraphs, sentences and phrases . Finally, linguistic tools macro as well as micro-linguistic analyzes were used to analyze the highlights and margins of the lyrics. Also, to answer the research questions, the researchers decided to rely on the descriptive-analytical method to separate the micro and macro structures of Zohari poems. To do this, the text was divided into two layers, superstructure and infrastructure, with horizontal and vertical sections in the poems. Depth is used to separate the textual layers of the poem from each other and to express the highlights and margins. Superstructure is also used to separate the characteristics of a layer and the relationship between several characteristics in the height of the lyrics as well as the use of different levels of discourse. Therefore, with horizontal and vertical sections of Zohari poetry, the reason for producing the text is described in relation to sociological, historical and social factors. And then that, the analysis advances from the level of lyrics description to lyrics interpretation and "in terms of the scope of research, the scope of analysis expands to the macro level, which are society, history and ideology" (Aghagolzadeh, 2007: 18).

3-Discussion

To analyze the discourse of Zohari poetry, it is not enough to stress only the overt signs and relations of words and sentences; Rather, one must pay attention to discovering the underlying relationships of overt sentences. Therefore, two types of construction can be considered for each sentence: "One is the depth construction, which in fact determines the semantic and logical relations of the sentence components, and the other is the superstructure, which shows the external and overt form of sentences" (Batani, 1987: 114). In the definition of superstructure, it can be said that "the superstructure of overt and tangible sentence forms is based on the linguistic preference of speakers, which can be decomposable into syntactic parts and units" (Meshkood al-Dini, 1366: 22). Deep construction is also "an abstract and hypothetical combination

on which the meaning and composition of sentences are based before they become superstructure" (Al-Khouli, 1981: 24). Therefore, if discourse analysis can describe linguistic facts and can justify the relationship between sentences, it must pay attention to discovering the underlying relationships of overt sentences (Mushkood al-Dini, 1366: 23). Regarding the construction of a text, one should refer to Van Dijk definition of critical discourse analysis. He thus connects the three concepts of discourse, cognition and community. Discourse refers to a communicative event that includes "spoken interactions, written text, body movements and images" (Abaina, 2013: 183) By constructing Zohari poetry, we reach different levels of its discourse. By understanding each of these levels and their vertical relationship to each other, it is possible to determine whether Zohari was aware of the applied-linguistic and social-applied aspects. Therefore, the higher the poet's understanding of the correct use of emphatic and marginal discourse tools, the better he can transmit the positivity and the negativity of his characteristics to the audience, as a result, the audience can better identify with the discourse system of his poems. The superstructure of Zohari poetry includes the discourse levels of "meaning, propositional structure, grammar, forms of discourse and reasoning" (Kasaei and Rahimian, 2014: 133), each of which is mentioned below with examples of the poet's poems.

4-Conclusion

In the light of superstructure of Zohari poetry, it should be said that semantics is the main and central core of his poems; Because the main goal of the poet is to produce the ideology of the Tudeh Party. This ideology, with the help of meaning, is evident everywhere in the discourse. To make sense of the discourse of his poems, the poet uses the tools of implicit allusion, metamorphosis, detail and creation of distance. In this way, the generality of words and expressions that have been used in some way to stress his identity and marginalize others identity, is discussed to create a gap between the two identities. With the help of this cognitive tool, the poet expects the audience to refer to his background knowledge, to understand him and to connect the implicit references of his poems with its discourse system. The poet uses the

technique of metamorphosis in such a way that each word and interpretation has the ability to replace another word; But it has a distinguishable feature from the synonymous words. Therefore, both words are placed next to each other in the axis of companionship in order to realize the main ideology of discourse, which is to highlight its positive points (F +) and negative points (F-). Zohri is aware of the fact that the farther away the grammar of his poems and the structure of their propositions are from the ordinary structures, the more the reader can absorb the depth of his poems and help him to identify with the work. The poet realizes this important point by using various constraints of space, mood, quality, doubt and question, and by repeating these structures many times, he increases the artistic value of his poems and challenges the reader's mind to receive this coherence. Therefore, coherence at the level of propositional structures and grammar of Zohari poems as well as the connection between its construction and superstructure, causes the discourse of this work to find common ground and have a unified and purposeful discourse design.

5-References

1. Aghagolzadeh, F. Critical discourse analysis and literature. University of Gilan: **Adab Pazhoi**, 1(1), 17-27. 2007.
2. Arab Yusef Abadi, A., & Mirzadeh, T. Critical discourse analysis of Muhammad ibn Abdullah and Mansur Abbasi's letter based on Laclau and Mouffe theory. Imam Khomeini University: **Lisan Mobin**, 8(26), 73-101. 2016.
3. Bateni, M. R. **A new look into grammar**. Tehran, Iran: Agah. 2007.
4. Caldas-Coulthard, C. R. & M. Coulthard. **Text and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis**. London: Routledge. 2003.
5. Foucault, Michel. **The Order of Discourse: An Archaeology of the Human Sciences**. London: Tavistock. 1970.
6. Gee, James Paul. **An Introduction to discourse analysis: Theory and method**, Routledge. 1999.
7. Green, G. **Pragmatics and Natural Language Understanding**. Lawrence Erlbaum Association. 1996.
8. Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas. **The Discourse Reader**. Routledge. 1993.
9. Kasaii, A., & Rahimian, J. Examining the book of Islamic Thought (part 1) from the perspective of critical discourse analysis. University of Shiraz: **Andisheh Dini**, 14(2), 131-153. 2014.

10. Lyons, J. **Introduction to Theoretical Linguistics**. Vol I. London: Cambridge University Press. 1995.
11. Mcdowell, D. **An introduction to discourse theories** (H. Nowzari, Trans). Tehran, Iran: Farhang Gofteman. 2001.
12. Meshkoddini, M. **Persian grammar based on the theory of transformational grammar**. Mashhad, Iran: Ferdowsi University. 1987.
13. Mills, S. **Discourse** (N. Hassanli, Trans) (2nd Ed). Tehran, Iran: Neshaneh. (Original work published 1997). 2014.
14. Rastgoo, K., & Farzishoob, F. Investigating synonymy in Quran discourse based on Component Analysis Theory. Allameh Tabataba'i University: **Translation Studies in Arabic Language and Literature**, 7(16), 11-34. 2017.
15. Saeb Tabrizi, M. M. A. **Poetical works. M. Ghahreman** (Ed). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi. 1985.
16. Schiffrin, Diborah., & others. **The handbook of discourse analysis**, Blackwell Publisher. 2001.
17. Soltani, A. A. Discourse analysis as in theory and method. Baqir al-Olum University: **Political Science**, 7(28), 153-180. 2005.
18. Van Dijk, T. A. »Ideology and Discourse Analysis«. **Journal of Political Ideologies**. 11(2). Pp: 115-140. 2006.
19. Van Dijk, T. A. »Opinions and Ideologies in the Press«. **in Approaches to Media Discourse**. (ed.) by Bell, A. and Peter Garrett, Oxford: Blackwell. Pp: 21-63. 1993.
20. Van Dijk, T.A. »Opinions and Ideologies in the Press«. **in Approaches to Media Discourse**. (ed.) by Bell, A. and Peter Garrett, Oxford: Blackwell, 21-63. 1998.
21. Van Dijk, T.A. **Principles of Critical Discourse Analysis: in Critical Discourse Analysis**, (ed.) M. Toolan, London: Routledge. 2002.
22. Walker, V. «Codeswitching as a power and solidarity strategy in the foreign language classroom: an analysis of language alternation strategies utilized in a Portuguese-English higher education class». **Innervate**. Vol 3. PP. 362.363. 2011.
23. Yarmohammadi, L. Discourse analysis using socio-cognitive/semantic and discourse-based factors with regard to picturing social agents. Shahid Bahonar University: **The Journal of Literature and Humanity Department**, 8(10), 105-119. 2002.
24. Zohari, M. **For every star: Poem collection of Zohdi**. Tehran, Iran: Toos. 2001.

گفتمان کاوی سطوح شعر محمد زهری بر اساس الگوی تئون ون دایک

۲۴۵ | Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on...

پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان
سال ۱۹ شماره ۳۷ پاییز و زمستان ۱۴۰۰ (صص ۲۶۴-۲۴۵)

گفتمان کاوی سطوح شعر محمد زهری بر اساس الگوی تئون ون دایک

۱- عبدالله عرب یوسف آبادی ۲- عبدالعلی اویسی کهخا ۳- عباس نیکبخت

DOI: 10.22111/jllr.2021.36744.2857

چکیده

ارزیابی سطوح گوناگون گفتمان، امکان دستیابی به برداشتی جدید از آن را فراهم می‌نماید و تعاملات زبان با ساختارهای ایدئولوژیک را کشف می‌کند. تحلیل گفتمان انتقادی این امکان را فراهم می‌آورد که دو عامل ایدئولوژی و قدرت که در فرایند ارتباط زبانی تأثیر مهمی در روساخت و ژرف‌ساخت زبان دارند مورد بررسی قرار گیرد. تئون ون دایک (Teun van Dijk)، از جمله نظریه‌پردازان این حوزه، تحلیل گفتمان انتقادی را به مثابه ابزاری نیرومند برای تحلیل‌های اجتماعی می‌داند. الگوی پیشنهادی وی معیار مناسبی جهت تحلیل شعر اجتماعی-سیاسی است که غالباً بر پایه برجسته‌سازی نکات مثبت «خود» و حاشیه‌رانی نکات منفی «دیگری» بنا شده است. محمد زهری (۱۹۲۶-۱۹۹۵م) از جمله شعرای نوگرایی منتسب به شعر اجتماعی-سیاسی است که نظام دوقطبی برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی، نقش اساسی در شکل‌بندی گفتمان شعر وی دارد. پژوهش حاضر با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی به این نتیجه رسید که نظام گفتمانی در ژرف‌ساخت شعر زهری، بیشتر بر پایه برجسته‌سازی نکات مثبت خود و برجسته‌سازی نکات منفی دیگری بنا شده است که این برجسته‌سازی‌ها با روساخت‌هایی که شامل معناسازی، ساختار گزاره‌ای، دستور زبان و استدلال است تقویت می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تحلیل گفتمان انتقادی، تئون ون دایک، برجسته‌سازی، حاشیه‌رانی، محمد زهری.

۱. مقدمه

گفتمان که شامل زبان و رای جمله و عبارت است، «متضمن هماهنگ کردن زبان با شیوه عمل،

۱- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

۲- دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسئول)

Email:abdolalioveisi@lihu.usb.ac.ir

۳- دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۱۷

تاریخ دریافت: ۹۹/۸/ ۲۶

تعامل، ارزش‌گذاری، باورداشتن، احساس، بدن‌ها، لباس‌ها، نمادهای غیرزبانی، اشیاء، ابزارها، تکنولوژی‌ها، زمان و مکان است» (Gee, ۱۹۹۹: ۲۵). از منظر جامعه‌شناختی، گفتمان عبارت است از «کاربرد زبان در رابطه با صورتبندی‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی-زبانی که بازتاب‌دهنده نظم اجتماعی است و در عین حال به نظم اجتماعی و کنش متقابل افراد با جامعه شکل می‌دهد» (Jaworski & Coupland, ۱۹۹۳: ۳). از دیگرسو، برخی از نظریه‌پردازان -که غالباً منسوب به اندیشمندان ساختگرا و پساساختگرای فرانسوی هستند- گفتمان را از منظر قالب‌های زبانی تعریف می‌کنند. مطالعاتی که با چنین رویکردی انجام شده‌است کلانترین سطوح پژوهش گفتمانی بوده و غالباً مدعی نوعی معرفت‌شناسی نوین است. «نکته مهم در خصوص این نوع نگرش، عدم توجه به مطالعه تجربی زبان و کاربرد آن است. اینگونه مطالعات بیشتر فلسفی‌اندیشی بر مبنای خصایص زبان به حساب می‌آیند» (مک‌دائل، ۱۳۸۰: ۲۸). بحث در مورد زبان «به‌عنوان منحصربه‌فردترین شاخصه آدمی، سابقه‌ای طولانی دارد» (روبنز، ۱۹۹۷: ۱۶). اندیشمندان بسیاری به دنبال یافتن پاسخی مناسب در جهت اهمیت نقش زبان بوده‌اند؛ بنابراین رویکردهای مختلف گفتمانی را پیشنهاد نمودند. تحلیل گفتمان که در بلاغت سنتی به تحلیل «گفتار، وعظ، خطابه و مقال» (العموش، ۱۳۸۸: ۷) اطلاق می‌شود، به «مطالعه زبان در واری مرزهای جمله و مطالعه روابط متقابل زبان و جامعه» (بوقرة، ۲۰۱۲: ۱۳) می‌پردازد و در این راستا «زبان نوشتاری، گفتاری و پدیده‌های نشانه‌شناختی را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد» (تلاوی، ۲۰۰۹: ۸). از این منظر، مؤلفه‌های موردبررسی در یک کنش ارتباطی شامل فحوای سخن، هدف، ارتباط و حال و مقتضای گفتمان است. تحلیل گفتمان واکنشی در برابر شکل سنتی‌تر زبان‌شناسی است که بر اجزای سازنده و ساختار جمله تمرکز می‌کند و درگیر تحلیل زبان مورد استفاده نمی‌شود. «برخلاف زبان‌شناسی رسمی، تحلیل گفتمان گرایش به ترجمه مفهوم ساختار از سطح جمله، یعنی روابط دستوری مانند فاعل، نهاد، مفعول تا سطح متن طولانی‌تر دارد» (میلز، ۱۳۹۳: ۱۴۴؛ به نقل از: میراحمدی و اردکانی، ۱۳۹۶: ۳۲). تحلیل گفتمان دارای رویکردهای متعددی است که می‌توان آن‌ها را در چهار رویکرد اصلی تقسیم‌بندی نمود: تحلیل گفتمان تاریخی، تحلیل گفتمان سیاسی، روانشناسی گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی. این رویکردها در پنج نقطه اصلی با هم اختلاف دارند که با بررسی این مواضع می‌توان جایگاه تحلیل گفتمان

انتقادی را میان سایر انواع تحلیل گفتمان درک کرد: ۱. کنش‌های گفتمانی ۲. قدرت ۳. ایدئولوژی ۴. سوژه ۵. تاریخ.

در میان نظریه‌پردازان گفتمان، آنچه در پژوهش حاضر مورد تأکید است، الگوی تئون ون دایک است. ون دایک تحلیل گفتمان انتقادی را از حوزه زبان‌شناسی به عالم سیاست و اجتماع کشاند و از آن به‌مثابه ابزاری نیرومند برای تحلیل‌های اجتماعی استفاده نمود (Van Dijk, 1993: 11). او با ارائه مربع ایدئولوژیک^۲ در تحلیل نظام زبانی متن و همچنین مفصل‌بندی سطوح مختلف گفتمان الگویی را چنین معرفی می‌کند: «با برجسته‌سازی نکات مثبت خود و نکات منفی دیگری و حاشیه‌رانی نکات منفی خود و نکات مثبت دیگری، می‌توان در سیستم فکری افراد رخنه کرد» (Van Dijk, 2006: 121) و اذهان و رفتار کارگزاران فردی و اجتماعی را تحلیل نمود. او از این چهار ویژگی گفتمان به مربع ایدئولوژیک تعبیر می‌کند و آن‌ها را در سطوح مختلفی همچون «معنی، ساخت گزاره‌ای، ساخت‌های صوری، نحو جمله، صورت‌های گفتمان، استدلال، بلاغت، عمل و عکس‌العمل» (کسای و رحیمیان، ۱۳۹۳: ۱۳۳) دسته‌بندی می‌کند.

۱-۱. بیان مساله و سوالات تحقیق

با بررسی الگوی تحلیل گفتمان ون دایک چنین دریافت می‌شود که این الگو بر نقش قدرت و ایدئولوژی به‌مثابه شرایط فرامتنی مؤثر بر تحلیل گفتمانی تأکید می‌ورزد؛ بنابراین جهت تحلیل گفتمان شعر سیاسی و اجتماعی و به‌ویژه شعر اعتراض، قابلیت مناسبی دارد. گفتمان چنین اشعاری نسبت به زبان از عمومیت بیشتری برخوردار است؛ به‌طوری که گفتمان آن تمام عرصه‌های اجتماعی شعر را دربرمی‌گیرد و اذهان و رفتار کارگزاران فردی و اجتماعی شعر را شکل می‌دهد. در اشعاری که با رویکرد سیاسی و اجتماعی سروده می‌شود، گفتمان وسعتی به گستردگی تمام نظام اجتماعی دارد. محمد زهری (۱۹۲۶-۱۹۹۵م) از جمله شعرای اجتماعی-سیاسی است. شعر وی بیانگر وجوه مشخصی از ایدئولوژی یک حزب خاص است و هدف کلی و مهم حزب را می‌توان در سرتاسر گفتمان شاعرانه زهری دنبال کرد. از آن‌جاکه استفاده از ساختارهای زبانی غیرمستقیم و بهره‌گیری از ابزارهای پوشیدگی متن در شعر زهری همراه با گزینش و حساسیت خاصی انجام می‌پذیرد؛ لذا هریک از این گزینش‌ها سیاست متن را تعیین می‌کند. مهم‌ترین پرسش‌هایی که تلاش می‌شود در این پژوهش به آن‌ها پاسخ داده شود، عبارت است از: ۱- کدام یک از سطوح گفتمانی در ساختار شعر زهری برجسته‌تر است؟ ۲- در اشعار

ژهری از چه تمهیدات گفتمانی جهت برجسته‌سازی هویت خود بیشتر استفاده شده است؟

۱-۲. اهداف و ضرورت تحقیق

نشان دادن موقعیت و شرایط خاص تولید گفتمان شعر محمد ژهری مهم‌ترین هدفی است که در این مقاله دنبال می‌شود. همچنین ساختارهای گفتمانی ثابت جهت برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی هویت در شعر ژهری مشخص شده است. در ارتباط با ضرورت تحقیق باید گفت مرزبندی سطوح گفتمانی شعر اجتماعی-سیاسی و در اینجا شعر محمد ژهری- جهت اثبات زنجیره هم‌ارزی و هم‌معنایی شعرای این حزب، تاکنون چه در حد گزارش و چه در حد نقد و بررسی توسط هیچ پژوهشگری صورت نپذیرفته است و این امر بر ضرورت انجام چنین تحقیقی می‌افزاید.

۱-۳. روش تفصیلی تحقیق

پژوهشگران این مقاله اطلاعات خود را با بهره‌گیری از شیوه‌های کتابخانه‌ای جمع‌آوری نموده و با مبنا قرار دادن رویکرد ون‌دایک به تحلیل کیفی لایه‌های زیرین زبانی و فکری شعر ژهری می‌پردازند و سرانجام یافته‌ها را با شیوه توصیفی- تحلیلی ارائه می‌نمایند. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش بدین صورت است که پس از گردآوری داده‌ها، اطلاعات طبقه‌بندی شد و مشخصات متن در پیکره پژوهش بیان گردید. سپس متن اشعار ژهری براساس موضوع مورد مطالعه، متغیرها و شاخص‌های پژوهش، به اجزایی همچون بند، جمله و عبارت تجزیه شد. در نهایت، از ابزارهای زبانی و تحلیل‌های کلان و خرد زبانی برای تحلیل برجسته‌سازی‌ها و حاشیه‌رانی‌های متن اشعار استفاده شد. همچنین برای پاسخ به پرسش‌های تحقیق، پژوهشگران بر آن شدند با بُرش‌های افقی و عمودی در اشعار، متن به دو لایهٔ روساخت و زیرساخت تقسیم شد. ژرف‌ساخت به‌منظور تفکیک لایه‌های متنی شعر از یکدیگر و بیان برجسته‌سازی‌ها و حاشیه‌رانی‌ها به‌کار می‌رود. روساخت نیز برای جداسازی مشخصه‌های یک لایه و ارتباط بین چند مشخصه در ارتفاع متن اشعار و همچنین استفاده از سطوح مختلف گفتمانی استفاده می‌شود. بنابراین با بُرش‌های افقی و عمودی شعر ژهری چرایی تولید متن، در ارتباط با عوامل جامعه‌شناختی، تاریخی و اجتماعی توصیف می‌شود و پس از آن، تحلیل از سطح توصیف متن اشعار به سطح تبیین ارتقا می‌یابد و «از لحاظ محدودهٔ تحقیق نیز گسترهٔ تحلیل به سطح کلان،

۱-۴. پیشینه تحقیق

بزرگ‌پور (۱۳۹۱ش) در پایان‌نامه «نقد و تحلیل اشعار محمد زهری» معتقد است زهری از منظر صور خیال، شاعری نوآور و ترکیب‌ساز است؛ شعرهایش عاطفی، بی‌پیرایه، ساده و مهربانانه است؛ زبان شعرش نیز صمیمی و ساده اما نه بازاری و درعین سادگی، فاخر و متعالی است. مضامینی که برای اشعارش برگزیده حاوی درونمایه‌های عاطفی و اجتماعی است که در به کارگیری درونمایه‌های عاطفی بسیار نجیب و محبوب است و در کمتر جایی شخصیت معشوق را افشا می‌کند و در مقابل به دلیل حضور در فضای ناامن اجتماعی و پشت سر نهادن کودتا و شرایط نابسامان اجتماعی، سعی در به کارگیری مضامین اجتماعی دارد. عبدالعظیمی (۱۳۹۵ش) در پایان‌نامه «بررسی اندیشه‌های انتقادی در اشعار محمد زهری» بر این باور است که اشعار زهری بیشتر اجتماعی است و اغلب فضای شعری‌اش از تقابل یأس و امید شکل گرفته است. او به عنوان یک شاعر منتقد در دوره خود، دارای نقش قابل توجهی است. ارشادخواه (۱۳۹۷ش) در پایان‌نامه «بررسی و تحلیل نمادهای امید در اشعار سیاوش کسرایی و محمد زهری» با در نظر گرفتن شباهت‌های اشعار کسرایی و زهری به عنوان نمایندگان امیدواران به بررسی آثار این دو شاعر پرداخته است. همچنین نمادهایی را استخراج و بررسی نموده است که این دو شاعر برای القای روحیه امید در جامعه استفاده کرده‌اند. صداقتی (۱۳۹۸ش) در پایان‌نامه «سبک‌شناسی لایه‌ای اشعار محمد زهری بر اساس لایه‌های آوایی و واژگانی، نحوی و بلاغی» معتقد است که در بخش آوایی و موسیقی بیرونی شعر محمد زهری، بحر مضارع بیشترین بسامد را در اشعار وی داشته است که بر اندوه خاطر او از غلبه ستم و بی‌عدالتی ناظر است. زهری در بخش موسیقی درونی نیز برای بیان پرشور و زیبای اندیشه‌های انقلابی خود از تکرار و واج‌آرایی بیشترین بهره را برده است. در لایه واژگانی شاعر از مترادفات فارسی استفاده چشمگیری داشته است و از واژه‌های عربی کمتر بهره می‌برد.

۲. تحلیل گفتمان شعر محمد زهری

برای تحلیل گفتمان شعر زهری تأکید صرف بر نشانه‌ها و روابط آشکار و عینی واژگان و جملات کافی نیست؛ بلکه باید به کشف روابط نهفته‌ای که در زیربنای جمله‌های عینی وجود دارد، توجه نمود. از این رو می‌توان برای هر جمله دو نوع ساخت قائل شد: «یکی ژرف‌ساخت که در واقع تعیین‌کننده روابط معنایی و منطقی اجزای جمله است و دیگری روساخت که شکل

خارجی و عینی جمله را نشان می‌دهد» (باطنی، ۱۳۶۶: ۱۱۴). در تعریف روساخت می‌توان گفت «روساخت صورت عینی و ملموس جمله بر پایه شمّ زبانی سخن‌گویان است که به طور پیاپی به بخش‌ها و واحدهای نحوی تجزیه‌پذیر است» (مشکوه‌الدینی، ۱۳۶۶: ۲۲). ژرف‌ساخت نیز ترکیبی انتزاعی و فرضی است که معنی و ترکیب جمله‌ها پیش از آن‌که به روساخت بدل شوند به آن مبتنی هستند. بنابراین اگر تحلیل گفتمان بتواند از عهده توصیف واقعیت‌های زبانی برآید و بتواند رابطه بین جمله‌ها را توجیه کند، باید به کشف روابط نهفته که در زیربنای جمله‌های عینی وجود دارد توجه کند (مشکوه‌الدینی، ۱۳۶۶: ۲۳).

۱-۲. تحلیل ژرف‌ساخت

در ژرف‌ساخت یک متن باید به تعریف ون‌دایک از تحلیل گفتمان انتقادی مراجعه نمود. او سه مفهوم گفتمان، شناخت و اجتماع را با یکدیگر پیوند می‌دهد. گفتمان به رویداد ارتباطی اطلاق می‌شود که شامل «تعاملات گفتاری، متن نوشتاری، حرکات بدن و تصاویر» (عبانیه، ۲۰۱۳: ۱۸۳) و همچنین شامل «طرح صفحه‌بندی و جنبه‌های نشانه-شناختی مرتبط با دلالت معنایی» (سلطانی، ۱۳۸۴: ۵۸-۵۹) است. منظور از شناخت «شناخت فردی و اجتماعی، باورها، اهداف و ارزش‌یابی‌ها، احساسات و سایر ساختارهای ذهنی است» (Van Dijk, ۱۹۹۸: ۳۱). جامعه نیز شامل «تعاملات خرد محلی و ساختارهای کلان سیاسی، اجتماعی و جهانی» (همان: ۳۲). نقش هویت به‌عنوان برجسته‌ترین نقش در گفتمان شعر ژهری سبب می‌شود تا «موضوعات و ابژه‌هایی نظام‌مند، رویکردهای گفتمان را برجسته نماید» (Foucault, ۱۹۷۲: ۴۹). لازمه تحقق این هدف آن است که «چگونگی بازتولید و استمرار سلطه اجتماعی در بافتار سیاسی و اجتماعی بررسی شود» (Schiffrin, & others, 2001: 12). در شعر ژهری، هویت «خود» در راستای برجسته‌سازی (F) ایدئولوژی اجتماعی-سیاسی است و هویت «دیگری» در راستای حاشیه‌رانی (B) ایدئولوژی‌های مقابل اجتماعی-سیاسی است. بدین‌شکل طبق مربع ایدئولوژیک ون‌دایک، قطب‌های گفتمانی شعر ژهری بدین‌گونه است: ۱. برجسته‌سازی نکات مثبت خود (+F) ۲. برجسته‌سازی نکات منفی دیگری (-F) ۳. حاشیه‌رانی نکات منفی خود (+B) ۴. حاشیه‌رانی نکات مثبت دیگری (-B)'. لازم به ذکر است که F بیانگر برجسته‌سازی که برگرفته از معادل لاتین Foregrounding است و B بیانگر حاشیه‌رانی که برگرفته از معادل لاتین

۲۵۱ | Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on...

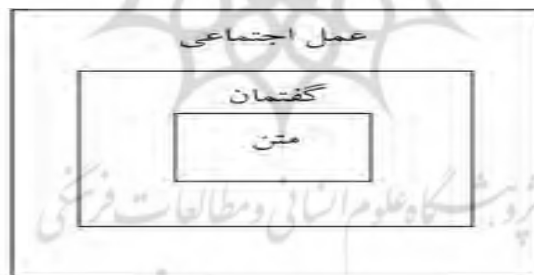
Backgrounding است. همچنین علامت مثبت (+) بیانگر هویت «خود» و علامت منفی (-)

بیانگر هویت «دیگری» است. جدول زیر بیانگر برخی از این تعبیر است:

جدول ۱- قطب‌بندی نظام گفتمانی شعر محمد زهری (زهری، ۱۳۸۱)

قطب گفتمانی	صفحه	نمونه‌مثال
+F	۳۲	یاد ما را زنده دارید، ای رفیقان
B+	۱۵۴	نوشدارو از کسی هرگز نخواهم خواست
B+	۱۵۴	گر دهان باز زخم دل شود هر دم گشاده‌تر
+F	۳۲	که ما... نشان‌دیم این نگین صبح روشن را
+F	۳۳	خون ما... ریخت بر دیوار هر کوچه
B+	۲۲۳	شهر در خواب خوش خرگوشی است
+F	۶۴	پرپر می‌زند ارواح ما/ اندر سرود عشرت جاویدتان
+F	۳۳	عشق ماست لای برگ‌های هر کتابی را که می‌خوانید
-F	۱۴۴	چه تب‌هایی تن رنجور ما را آب کرد
-F	۱۵۸	اینک از کوی غریبان می‌رسم آزرده‌خاطر
+F	۳۴	کسی از ما/ نه پای از راه گردانید/ و نه در راه دشمن گام زد
+F	۳۴	و این صبحی که می‌خندد به روی بام‌هاتان
+F	۳۴	و این نوشی که می‌جوشد درون جام‌هاتان گواه ماست ای یاران! گواه پایمردی‌های ما/ گواه عزم ما
-F	۳۲	که ما در ظلمت شب / زیر بال وحشی خفاش خون‌آشام
-F	۸۱	آن‌جا که بوران می‌زند بیخ گیاهان را
-F	۳۳	ولی ما دیده‌ایم... حصار ساکت زندان
-F	۳۴	طلسم پاسداران فسون هرگز نشد کارا
+F	34	کسی از ما نه پای از راه گردانید و نه در راه دشمن گام زد
+F	۵۷	چون زبان مردمم بود این چنین کردند خوارم
-B	۵۸	در به در منزل به منزل صحبت نامردمی بود
-F	۱۵۱	از بس سیاه دیدم و از بس گریستم / خونم سیاه شد
-F	۱۵۱	چشمم به هم نمی‌رود امشب ز ترس دیو
-F	۶۶	در گوش من خموشی شب زنگ می‌زند
+F	۱۱۸	اینک میان شهر یارانم
-F	۳۲	دور از غریبی گمراه بیابانم
-F	۱۵۱	شب‌های سرد دشت را بدرود گفت

با نگاه به جدول قبل می‌توان دریافت که نظام گفتمانی اشعار ژهری بیشتر بر پایه برجسته‌سازی نکات مثبت خود (F+) و برجسته‌سازی نکات منفی دیگری (F-) بنا شده است. شاعر با آگاهی از شیوه‌های بازتولید قدرت در گفتمان، با برجسته‌سازی هویت خود (ما؛ من؛ خطاب به یاران و رفیقان؛ و استفاده از فعل‌های دال بر من و ما) و حاشیه‌رانی هویت دیگری (آن‌ها؛ آن‌جا، بیابان؛ شب؛ دیو؛ زندان؛ خفاش؛ کوی غریبان و غیره)، فرایند تولید و درک گفتمان را به صورت توأمان عملی می‌کند. «با فرایند تولید گفتمان، سلطه وارد زبان می‌شود و روی ساختارهای زبانی تأثیر می‌گذارد و با فرایند درک گفتمان، سلطه اذهان مخاطب را تحت تأثیر قرار می‌دهد» (Van Dijk, ۲۰۰۲: ۱۱۰). شاعر در ابتدا با برتری دادن خود و یارانش زمینه را برای به حاشیه‌راندن هویت خصم فراهم می‌کند. او با بندهای متعدد و پشت سرهم، تمام نکات منفی «دیگری» را برجسته می‌کند و آن‌ها را دیو و ستمکار و اهل ظلمت می‌خواند. در مثال‌های بالا، هم‌نشینی واژگان متعدد و استفاده از ساختارهای زبانی مختلف برای اشاره به هویت دیگری، صرفاً در راستای درهم‌شکستن وجهه اجتماعی آن‌ها و در نهایت، برملا ساختن حقایقی است که نیروهای فاسد حکومتی مدت‌های زیادی آن را از انظار مخاطب می‌پوشاندند. با این توضیحات، می‌توان ژرف‌ساخت شعر ژهری را در ارتباط با سه ضلع جامعه، گفتمان و متن اینچنین ترسیم نمود (Hill, ۲۰۰۹):

با ارتباط دادن نمودار فوق با اشعار محمد ژهری چنین دریافت می‌شود که علاوه بر اشاره به فضای امنیتی و انجماد سیاسی حکومت، تبیین هزینه‌های گزاف مبارزان آزادی و عدالت‌خواهی (به تعبیر وی) و نوعی تقابل ایدئولوژی خود و هم‌فکران و هم‌زمانش در برابر ایدئولوژی حکومت شاهنشاهی (دیگری) است. در واقع عدم پویایی و خفقان و استبداد حاکم بر جامعه، سرکوب و تهدید و زندان تصاویری است که با دقت در کنار هم چیده شده و شاعر به دلیل ناگزیری سیاسی و ترس از حکومت خودکامه مجبور به تأویل و کتمان و پوشیدگی کلام گردیده است. همچنین ژهری با کاربرد اصطلاح «رفیق» که از اصطلاحات رایج شعرای اجتماعی-سیاسی

است، تعلق خود را به یک تفکر و اندیشه خاص نشان می‌دهد و از نوش‌خواران فضای باز و گشاده‌ای که به تلاش و همت او و رفیقانش رقم خورده‌است ماندگاری خود و یارانش را در یادها و خاطره‌ها خواستار می‌شود. ژهری در مصاربع دیگر به تکرار و تأکید بر ایدئولوژی و اندیشگی خود که پایمردی و جان‌نثاری در راه آرمان‌های شاعر است می‌پردازد و عنوان می‌کند حتی که جان‌ش در رهن استمداد از اغیار باشد هرگز بدان تن در نخواهد داد و استوار و نستوه ایستادگی خواهد کرد. شاعر یادآور می‌شود که درخشش صبح صادق آزادی و عدالت (به تعبیر وی) نتیجه سعی و همت او و هم‌زمانش است و محصول خونی که از ایشان در راه آرمان‌های‌شان بر خاک کوچه و خیابان پاشیده‌است. نکته برجسته‌ای که می‌توان بارها در شعر زهری یافت اشاره به بی‌تفاوتی و ترس و لرز مردم از فضای سیاه سیاسی و خفقان و استبداد و عدم همراهی ایشان با مبارزان انقلابی است. در مقابل این اشاره، او بارها تأکید می‌کند که او و یارانش از مسیری که در آن پای نهاده است هرگز عقب نخواهد نشست. تعبیر شاعرانه و تمهیدات بلاغی شاعر درباره هزینه‌های مبارزه و آنچه ازین تلاش به دست آورده و آنچه سبب یأس و نومیدی وی گشته و او را می‌آزارد، در جای‌جای اشعار زهری نمایان است؛ گاهی مایوس از شبی است که همه‌جا را فراگرفته و ترس از دیو و خفاش خون‌آشام؛ گاهی از نتیجه ایستادگی خود در برابر دیگری (نظام شاهنشاهی) و صبحی که اکنون می‌خندد و نوشی که درون جام‌ها می‌جوشد خرسند است و به آن می‌بالد و گاهی به مشقت‌هایی که به‌خاطر زبان مردم بودن متحمل شده‌است، می‌پردازد.

۲-۲. تحلیل روساخت

با روساخت شعر ژهری به سطوح مختلف گفتمان آن دست می‌یابیم. با درک هریک از این سطوح و ارتباط عمودی آن‌ها به یکدیگر، می‌توان دریافت آیا ژهری نسبت به جنبه‌های کاربردی-زبانی^۲ و اجتماعی- کاربردی^۳ آگاهی داشته‌است. بنابراین هرچه شاعر درک بالاتری از کاربرد صحیح ابزارهای گفتمانی برجسته‌ساز و حاشیه‌ران داشته باشد، انتقال‌های مثبت هویت خود و منفی هویت دیگری به مخاطب بهتر صورت می‌گیرد، در نتیجه مخاطب بهتر می‌تواند با نظام گفتمانی اشعار وی ارتباط برقرار نماید. روساخت شعر ژهری شامل سطوح گفتمانی «معنی، ساختار گزاره‌ای، دستور زبان، صورت‌های گفتمان و استدلال» (کسایی و رحیمیان، ۱۳۹۳: ۱۳۳) است که در زیر به هریک از آن‌ها با مصادیقی از اشعار شاعر اشاره می‌شود.

² pragmalinguistic
³ sociopragmatic

۲-۲-۱. معناسازی^۴

هدف اصلی گفتمان، «معنابخشی به مفاهیم و ارزش‌های یک مجموعه خاص و تعریف چارچوب برای موضوع مورد بحث است» (Caldas-Coulthard & M. Coulthard, ۲۰۰۳: ۷). این چارچوب از طریق معنی و معنی نیز همواره از طریق زبان بازنمایی می‌شود و نیازمند درک و تفسیر مداوم است؛ بنابراین باید «شبکه پیچیده دال و مدلول‌ها کشف شود تا ایدئولوژی نهفته در ورای ظاهر طبیعی معنی، آشکار گردد» (عرب یوسف‌آبادی و میرزاده، ۱۳۹۵: ۸۰). ایدئولوژی می‌تواند در هر نقطه از گفتمان، خود را نشان دهد؛ اما «محتوای این ایدئولوژی به صورت مستقیم در معنی پدیدار می‌گردد» (Van Dijk, ۲۰۰۶: ۱۲۸)؛ زیرا «طبیعت زبان چنین است که قادر به معناسازی، دنیاسازی و فعالیت‌سازی است» (Gee, ۱۹۹۹: ۸۶). از مؤلفه‌های معناساز در گفتمان اشاره ضمنی است. گاه تولیدکننده گفتمان منظور خود را به صراحت به مخاطب انتقال نمی‌دهد؛ بلکه از اشاره‌های ضمنی زبان استفاده می‌کند تا پیش‌زمینه‌ای از پیام را به مخاطب انتقال نماید (أزابیط، ۱۹۹۶: ۲۶۴؛ بنعیش، ۲۰۰۴: ۳۲۰). در این صورت است که پیام‌رسان از پیام‌گیر انتظار دارد با مراجعه به دانش پیش‌زمینه، منظور وی را دریافت کند. کاربردشناسی زبان این امکان را فراهم می‌آورد تا منظور اشاره‌های ضمنی توسط پیام‌گیر بهتر درک شود؛ زیرا «در کاربردشناسی بیشتر به منظور افراد از پاره‌گفتارها توجه می‌شود تا به معنای معناساختی واژه‌ها و عبارت‌ها» (Green, ۱۹۹۶: ۳۵). ارزش کاربردشناختی اشاره‌های ضمنی در شعر زهری در دانش پیش‌زمینه‌ای است که معانی به‌ظاهر متفاوت را به یکدیگر پیوند می‌دهد؛ لذا مخاطب با درنگ و تلاش ذهنی به معنای پوشیده و نهفته آن پی می‌برد. به‌عنوان مثال در این مقطع از شعر وی این شگرد گفتمانی مشهود است: «آفتاب صبح روی پنجره/ من به بستر در خیال خواب دوش/ در کنارم باز دیوانی ز شعر/ شعر صائب، آن کهن جام خموش» (زهری، ۱۳۸۱: ۱۲۹). که این بند به این بیت مشهور صائب اشاره‌ای ضمنی دارد:

فتنه صد انجمن آشوب صد هنگامه‌ایم
گر به ظاهر چون شراب کهنه خاموشیم ما
(صائب، ۱۳۶۴: ۳۸/۱)

شاعر در مقطعی دیگر نیز با استفاده از اشاره ضمنی، مخاطب را به دانش پیشین او ارجاع می‌دهد: «گر دهان باز زخم دل شود هر دم گشاده‌تر/ نوشدارو از کسی هرگز نخواهم خواست» (زهری: ۱۵۴). این بند اشاره‌ای ضمنی به کشته شدن سهراب به دست رستم و شکافته شدن زخم وی و رفتن رستم در پی نوشدارو دارد. بنابراین شاعر خود را تلویحا همچون سهراب دلیر و بی‌پروا

⁴ meaning

۲۵۵ | Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on...

می‌داند. در بخشی دیگر شاعر برای بیان نحوست شیطان و عملکرد سیاه شیطان به عنوان یک ماهیت اهریمنی تاریخی، خفقان حاکم بر جامعه را اینچنین به تصویر می‌کشد: «در اینجا؛ آه!... خاموشی است، تاریکی است، تنهایی است/ زمانه گوش بسته بر لب شیطان» (همان: ۱۳۷). بندی دیگر از اشعار شاعر نیز اشاراتی ضمنی به برخی مفاهیم رایج در میان فلاسفه و ادبا دارد. مسئله آرمان‌شهر که شاعر با تعبیر «شهر زمان دور» اشاره‌ای ضمنی به آن می‌کند: «من از شهر زمان دور می‌آیم/ در آنجا.. بهاران بود/ زمین پرورده دست خدایان بود» (همان: ۱۳۶).

یکی دیگر از مؤلفه‌های معناساز در نظام گفتمانی شعر ژهری، دگرگویی^۵ است که از آن «به‌عنوان یکی از پربسامدترین روابط معنایی در گفتمان» (راستگو و فرضی‌شوب، ۱۳۹۶: ۱۱) یاد می‌شود. این رابطه مفهومی در واقع کاربرد واژگانی است که معنی یکسانی دارند، ولی در ساختار، کاملاً با هم متفاوت هستند. این امر زمانی محقق می‌شود که «بتوان به‌جای جزء یا اجزایی از یک زنجیره زبانی، جزء یا اجزای دیگری نهاد، بی‌آنکه معنی زنجیره تغییر یابد» (Lyonz, ۱۹۹۵: ۶۴). از آن‌جاکه واژه‌های هم‌معنی به‌لحاظ عاطفی و شناختی با هم تفاوت دارند؛ لذا یافتن این چنین واژگانی مهارت و دقت خاصی می‌طلبد. در شعر ژهری دگرگویی‌های واژگانی مشهود است؛ اما هریک از آن‌ها با کسب مشخصه معنایی اضافی و تمایزدهنده، به جدایی از دیگری می‌گراید. کارکرد واژگانی دگرگویی به‌صورت عامدانه از جانب ژهری در ابیات مختلف اشعارش صورت پذیرفته است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان ویژگی بارز گفتمانی آن‌ها را دگرگویی‌های پیاپی و متعدد آن دانست. در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

«شهر در خواب خوش خرگوشی است، غرق خاموشی است» (زهری: ۲۲۳)؛ «درخت سرسبز، سابه‌گستر، مغرور، استوار؛ سرسبز، جاودانه، رنگین و شاد باد» (۱۹۷)؛ «هوای خانه، سنگین است و افسرده است... کنار پنجره بی‌حوصله، اندوهگین، خاموش» (۱۹۳)؛ «ای شکوفه‌های خرم بهار! خسته‌ایم، بسته‌ایم تا در این خزان جاودان نشسته‌ایم... ای ستاره‌های آسمان پاک مانده‌ایم، رانده‌ایم تا به خاک تیره دل نشانده‌ایم» (۱۹۲)؛ «آسمان تاریک، چرک‌آلود، بی‌مهتاب... دشت‌ها بی‌سبزه، بی‌آب» (۱۸۹)؛ «خنده خورشید و بوی صبح بود/ شوق ریز و رنجگیر و جان‌فزا» (۱۱۸)؛ «با همه جوشیدم و بردم زیاد/ آنچه بود از غصه دیرین به جای/ مهرورز و گلفشان و نغمه‌خوان» (۱۱۹)؛ «بادخسب، ابر گرید، آب جوشد، دشت روید، آسمان در برکه مهتاب تن شوید» (۱۸۹)؛ «از بس سیاه دیدم و از بس گریستم/ خونم سیاه شد» (۱۵۱)؛ دیدیم که دیگران به روزی/ از چاه به چرخ ره کشیدند» (۸۷)؛ «چون زبان مردم بود این چنین کردند خوارم» (۵۷).

⁵ synonymy

در مثال‌های قبلی، نکته مهم این است که این دگرگویی‌ها به‌طور کامل نمی‌توانند در بافت زبانی شعر ژهری به‌جای یکدیگر به‌کار روند و تغییری در معنی آن زنجیره پدید نیاید؛ بلکه برای ذکر هر یک از آن‌ها غرضی توسط شاعر نهفته است که غالباً جهت حاشیه‌رانی هویت دیگری (H-) به‌کار رفته است. از دیگر مؤلفه‌های معنا ساز در گفتمان شعر ژهری می‌توان به جزئی‌نگری^۶ اشاره نمود. با تحلیل جزئیات گفتمان شعر ژهری عناصر اجتماعی و ایدئولوژیکی آن درک می‌شود و ژرف‌ساخت آن کشف می‌گردد. ون‌دایک معتقد است برای هژمونی باید «میزان جزئیات دال‌های مرکزی و شناور به‌شکل قابل‌قبولی برای مخاطب ارائه گردد» (Van Dijk, ۲۰۰۶: ۱۲۲). در برخی از اشعار با انتخاب جزئیات خاص و با استفاده از برخی روابط معنایی در سطح واژگان به‌عنوان ابزار زبانی، نوعی برجستگی و جذابیت مفهومی ایجاد می‌شود و سعی بر آن است تا معنا به‌صورت واضح‌تر به مخاطب القا شود. در بند زیر استفاده از این شگرد مشهود است: «شهر در خواب خوش خرگوشی است/ غرق خاموشی است/ از هراس باران/ غوزه پنبه ایمان/ در پس پستوی نسیان پنهان است» (ژهری: ۲۲۳). شاعر از بی‌اعتنایی مفرط مردم به تغییر فضای آشفته جامعه سخن می‌گوید و این انفعال و سکوت و سکون را نتیجه یأس و نومیدی از ناکامی‌های پیشین می‌داند. او معتقد است باور و یقین مستحکم مردم از آنچه جامعه و کشور را دربرگرفته است اکنون به فراموشی سپرده شده و مردم در حالی‌که زورگویی مأموران حکومتی و استبداد را با چشم می‌بینند؛ اما انگار در خواب خرگوشی فرو رفته‌اند و دیگر نه تغییر برایشان مهم است و نه مبارزه و عدالت و آزادی. در واقع تصویر سرخوردگی و نومیدی جامعه درونمایه اصلی مصارح بالاست. همچنین در این بند شاعر سعی دارد مخاطب را وارد جزئیات اندیشه خویش نماید: «در این شهر دشمن کام/ هیچ چشمی بر در نیست/ هیچ دستی/ حتی در خواب/ بی‌خنجر نیست» (همان: ۲۲۴). شاعر گسست و از هم‌پاشیدگی انسجام ملی، همدلی، همراهی و همبستگی اجتماعی را به دلیل فضای امنیتی-استبدادی حاکم بر جامعه به تصویر می‌کشد و آن را به قدری ملتهد و مأیوس‌کننده نشان می‌دهد که مخاطب خاص به راحتی درمی‌یابد که امنیتی در جامعه روزگار شاعر وجود نداشته و دوستی و همدلی موضوعی نایاب و گمشده بوده است به نحوی که مردم در بستر خواب نیز خنجر به همراه داشته تا از آسیب دشمنان پر شمار در امان بمانند. از دیگر ابزارهای معنا ساز در گفتمان، ایجاد فاصله^۷ است. در گفتمان شعر ژهری مفهوم قدرت و همبستگی سبب پیدایش فاصله یا حذف آن می‌شود؛ بدین‌شکل که «هرچه میزان قدرت میان

⁶ manifestation

⁷ Distancing

۲۵۷ | Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on...

پیام‌رسان و پیام‌گیر بیشتر باشد، فاصله میان آن دو نیز بیشتر خواهد شد و هرچه از قدرت کاسته شود و همبستگی میان این دو بیشتر شود، از فاصله موجود کاسته می‌شود» (Walker, ۲۰۱۱: ۳۶۲). در مثال‌های زیر از شعر ژهری بیشتر واژگان و تعبیری که به‌نوعی برای برجسته‌سازی هویت خود و یا حاشیه‌رانی هویت دیگری به‌کار رفته‌است، جهت ایجاد فاصله میان دو هویت موردبحث قرار می‌گیرد. ژهری با کمک این ابزارهای شناختی، بر قطب‌بندی^۸ نظام گفتمانی اشعارش تأکید می‌کند. به این مثال‌ها نگاه کنید:

قطب گفتمانی	ایجاد فاصله
F+	صبح روشن را نشاندن؛ عشق ما؛ سرود عشرت؛ پای از راه نگردانیدن؛ در راه دشمن گام نزدن؛ صبح؛ یاران؛ عزم و رزم؛ مهر؛ بهار؛ لاله‌گذار؛ شهباز؛ آشنا؛ روزخورشید؛ صبح فردا؛ سایه ما؛ شهیدان؛ عزیزان؛ صبح بهاران؛ مرد راه؛ شهر عشق؛ خنده خورشید؛ بوی صبح؛ ساحل خویش؛ فانوس ستاره‌ها؛ ستاره‌های آسمان پاک؛ پناه و دلنواز؛ ابرهای تازه؛ شراب پاک اطمینان
F-	خفاش خون‌آشام؛ تب؛ حصار ساکت زندان؛ چوبه دار؛ گداختن تن‌ها در کوره؛ پاسداران فسون؛ دشمن؛ پاییز؛ قفس؛ ناآشنا؛ دیو؛ نامردم؛ کوی غریبان؛ روز طوفانی؛ نیرنگ کردن؛ دریای کبود؛ شب تیره؛ تگرگ؛ آسمان تاریک؛ دشت بی‌سبزه و بی‌آب؛ خاک تیره؛ شوره‌زار؛ باغ بی‌برگ و بار؛ شهر خاموش؛ رسولان دروغین

۲-۲-۲. ساختار گزاره‌ای^۹

تحلیل‌گر گفتمان انتقادی به دنبال یافتن رابطه میان ساختارهای زبانی و ایدئولوژی پنهان و رای گفتمان است تا کشف کند چگونه کارکردهای اجتماعی ژرف‌ساخت گفتمان در رو‌ساخت آن بازنمایی می‌شود. یکی از این راه‌ها «شناخت ساختار گزاره‌ای گفتمان و اجزای آن، یعنی موضوع و محمول است» (van dijk, ۲۰۰۶: ۱۳۰). منظور از موضوع «هر آن چیزی است که درباره حالات و ویژگی‌های آن سخن گفته می‌شود» (الجزر، ۲۰۱۴: ۴۲۹) و منظور از محمول «بخشی از کلام است که به موضوع اسناد داده می‌شود» (همان: ۴۳۱). ون‌دایک معتقد است موضوع و محمول گفتمان در جهت بازتولید برتری اجتماعی است؛ بنابراین مفاهیمی همچون «قدرت، سلطه، ایدئولوژی، سلطه‌طلبی، جنسیت و ساختار اجتماعی» (van dijk, ۱۹۸۸: ۳۵۴) می‌تواند از جمله مفاهیم اساسی باشد که ساختار گزاره‌ای به آن اشاره دارد. ساختار گزاره‌ای در شعر ژهری بدین‌شکل است که موضوع هویت خود با اسناد به محمول‌های گفتمانی که اشاره مستقیم یا ضمنی به ایدئولوژی اجتماعی-سیاسی دارد، در ضدیت با موضوع هویت دیگری شکل

⁸ Polarization

⁹ propositional structures

می‌گیرد. محمول نیز برای هویت‌بخشیدن به موضوع/خود در برابر دیگر، در قالب محمول‌های دوقطبی متشکل از ما و دیگری ایجاد می‌شود. بنابراین به‌واسطه سازوکارهای واژگانی که انسجام و معنای کل متن را در اختیار می‌گیرد، ویژگی‌های مثبتِ هویتِ خود در برابر ویژگی‌های منفیِ هویتِ دیگری برجسته‌سازی می‌شود. در جدول زیر به برخی از این ساختارها با تأکید بر قطب گفتمانی آن‌ها، اشاره می‌شود:

صفحه	موضوع	محمول
32	ارزشمندبودن تلاش‌های مبارزان	یاد مارا زنده دارید ای رفیقان
32	اثربخشی مبارزه علیه خودکامگان	نشاندیم این نگین صبح را/ به روی پایه‌ انگشتر فردا
33	هزینه‌های جانی اثبات آرمان انقلابی	و خون ما... ریخت بر دیوار هر کوچه
33	هزینه‌های جانی اثبات آرمان انقلابی	و خون ما.. نقشی شد به فرشِ سنگی میدانِ هر شهری
33	اثربخشی مبارزه علیه خودکامگان	و این است آن پرند نرم شنگرفی که می‌بافید
33	شهادت در راه آزادی	و پَرپر می‌زند ارواح ما
33	تهدید و سرکوب حکومت	حصار ساکت زندان که در خود می‌فشارد نغمه‌های زندگانی را
32	سرکوب شدن اعتراضات	که ما در ظلمت شب زیر بال وحشی خفاش خون‌آشام
34	حکومت خودکامه	سر آزادمردان را فراز چوبه‌های دار
34	تداوم مبارزه و اثر بخشی آن	طلسم پاسداران فسون هرگز نشد کارا
34	پایداری در مبارزه علیه استبداد	کسی از ما نه پای از راه گردانید و نه در راه دشمن گام زد
34	اثربخشی مبارزه علیه خودکامگان	و این صبحی که می‌خندد به روی بام‌هاتان
34	اثربخشی مبارزه سیاسی	و این نویسی که می‌جوشد درون جام‌هاتان
42	سکوت اجباری و استمرار خفقان و بحران	امروز اگر خوابم/ خونین دل و پرتابم/ چون کشته خوش آبم
42	خفقان و فضای امنیتی و انجماد سیاسی	زان است که پاییز است/ نجوای شب آویز است/ عربانی گلریز است/ هنگامه پرهیز است
42	نوید پیروزی و برافراشته شدن پرچم عدالت	فردا چو بهار آید/ گلبانگ هزار آید/ بادام به بار آید
44	امید واهی در راه مبارزه علیه استبداد	گفتم اگر پری بگشایم/ بر دشت‌های گم‌شده پرواز می‌کنم
44	تهدید و هراس و فضای امنیتی	اما چون پَر بگشودم/ پروازگاه من قفس من بود

۲-۳. دستور زبان^{۱۰}

منظور از دستور زبان، ساختارهایی است که «تغییر و تبدیل آن‌ها به صورتی دیگر در گفته یا متن، باعث می‌شود از آن گفته، برداشت‌های متفاوتی شود» (یارمحمدی، ۱۳۸۱: ۱۰۸). به‌عنوان مثال درباره مفهوم تعطیلی مدارس به‌واسطه محدودیت‌های کرونایی می‌توان از جابجایی‌های واژگانی جهت برجسته‌سازی قطبی خاص بهره برد. به چند عبارت زیر دقت کنید: «الف. بنابر دستور ستاد کرونا، مدارس تعطیل شد. ب. بنابر دستور ستاد کرونا، مدارس تعطیل شد؟؟ ج. بنابر دستور ستاد کرونا، مدارس تعطیل شد!!! د. مدارس، بنابر دستور ستاد کرونا تعطیل شد. در سه عبارت نخست، واژه «دستور ستاد کرونا»، حکم آغاز دارد؛ با این تفاوت که دستور زبان هریک با دیگری متفاوت است. سخن از حالت خبری به پرسشی و پس از آن به حالت تعجب گرایش می‌یابد. همچنین در عبارت چهارم، واژه «مدارس»، حکم آغاز دارد و از لحاظ کارکرد گفتمانی، با عبارات پیشین متفاوت است. ذکر این مثال‌ها برای این است که بدانیم در برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی گفتمان، «تغییر دستور زبان و انتخاب یکی از دو کنشگر عامل یا پذیرنده، می‌تواند دیدگاه متفاوتی را منعکس نماید» (مزوز، ۲۰۰۹: ۱۶۷). استفاده از قیده‌های مختلف دستوری در شعر ژهری همچنین کارکردی به دنبال دارد و ساختاری گفتمان‌مدار به حساب می‌آید؛ زیرا تأکید بر قیدی خاص از جانب شاعر می‌تواند جهت برجسته‌سازی هویت خود یا حاشیه‌رانی هویت دیگری باشد. در بخش‌هایی از شعر ژهری، هریک از عامل و پذیرنده به‌عنوان مشارکین عمل، در دستور زبان متفاوتی بازنمایانده می‌شود:

صفحه	کارکرد	دستور زبان	گفتمان
234	تأسف	قید شرط	دست بادی، گرچه جام جان تهی کرد از شراب پاک اطمینان
234	تأکید	قید تصدیق	باز هم لبریز باید شد
234	تأکید	قید تأکید	ابره‌های تازه را با ابره‌های کهنه باید بست
234	تداوم	قید زمان	بعد باران خواست
235	تأکید	قید تصدیق	هم نفس همراه باید شد
223	تأسف	قید پرسش	به که پیغام بگذارم؟/ به کدامین مرد؟
224	تأسف	قید تأسف	ای دریغا درد این است

222	تعجب	قید تعجب	چه هولناک عبرتی است!
193	تأکید	تأخیر متمم	چراغ سقف لرزان است از تشویش
194	تردید	وجه التزامی	که شاید بشنود از خانه گلبانگ صدایی را
194	تعجب	قید تعجب	چه آزاری است در این لحظه‌ها...
152	تأسف	شبه جمله	دست از سر شتاب گشودم ولیکن آه!
152	تأسف	تشبیه	آن سکه طلای امیدی که داشتم/ اینک سیاه بود چنان بخت من سیاه
149	تأسف	تشبیه	شب چون دل مرده بی‌خروش است
86	تأسف	تشبیه	چون دود ز سوز رسته بودی
86	تأسف	تشبیه	ما مانده به جای همچنان سنگ
87	تردید	قید شرط	برگردد اگر مدار بازی
65	تأکید	قید تکرار	صبح فردا روز، روز خورشید است
34	نفی	قید مختص	طلسم پاسداران فسون هرگز نشد کارا
33	تعظیم	تقدیم مسند	و عشق ماست لای برگ‌های هر کتابی را که می‌خوانید
33	تعظیم	تأخیر نهاد	پرپر می‌زند ارواح ما
33	تعظیم	تشبیه	و خون ما به سرخی گل لاله/ به گرمی لب تبار بیدل/ به باکی تن بی‌رنگ زاله
32	تأکید	تأخیر منادا	یاد ما را زنده دارید ای رفیقان

محمد ژهری در بندهای بالا برای تأثیرگذاری و انتقال عاطفه به مخاطب، از ساختارهای پرسشی، شرطی، تکرار، مختص، تعجب، تأکید، تکرار و غیره استفاده کرده‌است. شاعر قصد دارد از طریق این ساختارهای دستوری، ذهن مخاطب را به برجسته‌سازی‌ها و حاشیه‌رانی‌های گفتمان ترغیب نماید. به‌همین جهت است که بنابر سطح تردید مخاطب نسبت به درک جایگاه نازل هویت دیگری، گفتمان اشعارش را با تلفیقی از قیدهای تأسف، نفی و پرسش درمی‌آمیزد. تنوع دستوری در اشعار ژهری نشان‌دهنده مهارت بالای وی در استفاده از توانمندی‌های زبان برای بیان مقصود و همچنین سلامت ذوق وی و مهارت در چینش اجزای کلام است.

۲-۲-۴. استدلال^{۱۱}

تولید کننده گفتمان سعی می‌کند «سخنان خود را با استناد به دلایل کافی و شواهد تاریخی،

¹¹ argumentation

۲۶۱ Discourse Analysis of Mohammad Zohari Poetry Levels Based on...

استحکام بخشد تا با این راهکار بتواند قدرت و ایدئولوژی خود را برتری دهد» (Van Dijk, ۲۰۰۶: ۱۳۳). استدلال علاوه بر این که از جمله راه‌های ایجاد اعتماد در مخاطب است، «به‌منظور طرح ادعا علیه دیگری و اثبات هویت خود نیز شکل می‌گیرد» (عشیر، ۲۰۰۶: ۱۳۶). در شعر ژهری برای اثبات ادعاهایی که در راستای قطب‌بندی هویت خود و دیگری است، از شگرد گفتمانی استدلال به‌عنوان ابزار ادراک و شناخت زیربنایی ایدئولوژی شعر اجتماعی-سیاسی و حاشیه‌رانی تفکرات دیگر احزاب و بالانحص حکومت خودکامه استفاده می‌شود:

صفحه	استدلال	گفتمان
34	اثبات بی‌رحمی حکومت	سر آزادمردان را فراز چوبه‌های دار
32	اثبات درست‌بودن مسیر مبارزان	یاد ما را زنده دارید ای رفیقان
34	استدلال برای شرایط مثبت بوجود آمده	و این صبحی که می‌خندد به روی بام‌هاتان / و این نوشی که می‌جوشد درون جام‌هاتان / گواه ماست ای یاران! / گواه پایمردی‌های ما / گواه عزم ما
151	استدلال برای ناآرامی حاکم بر جامعه	چشم به هم نمی‌رود امشب ز ترس دیو
221	استدلال برای گریختن باد به عنوان نماد پیغام‌آوری	زبان روزگار ما اشارت است / نمی‌توان به روشنی سخن ز باد گفت / که باد عاصی از حصارها به کوه‌ها گریخته است / بار سنگین رسالت را باد / بر سر شاخه نخواهد برد / از هراس باران

۳. نتیجه

با تحلیل گفتمان شعر ژهری تعدادی از ساختارهای گفتمان‌مدار به دست می‌آید که می‌توان آن را در تحلیل ژرف‌ساخت و روساخت خلاصه نمود. در ارتباط با ژرف‌ساخت شعر ژهری باید گفت نظام گفتمانی آن بیشتر برپایه برجسته‌سازی نکات مثبت خود (F+) و برجسته‌سازی نکات منفی دیگری (F-) بنا شده است. شاعر با آگاهی از شیوه‌های بازتولید قدرت در گفتمان، با برجسته‌سازی هویت خود (ما؛ من؛ خطاب قراردادن یاران و رفیقان؛ استفاده از فعل‌های دال بر من و ما) و حاشیه‌رانی هویت دیگری (آن‌ها؛ آن‌جا، بیابان؛ شب؛ دیو؛ زندان؛ خفاش؛ کوی غریبان و غیره)، فرایند تولید و درک گفتمان را به‌صورت توأمان عملی می‌کند. بنابراین سلطه وارد روساخت گفتمان شعر ژهری می‌شود و مخاطب را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. در بیشتر اشعار ژهری هم‌نشینی واژگان متعدد و استفاده از روساخت‌های مختلف و متعدد برای اشاره به هویت دیگری، صرفاً در راستای درهم‌شکستن وجهه اجتماعی آن‌ها و در نهایت، برملاساختن حقایقی است که نیروهای فاسد حکومتی مدت‌های زیادی آن را از انظار مخاطب می‌پوشاندند. در ارتباط با

روساخت شعر ژهری نیز باید گفت معناسازی، هسته اصلی و مرکزی اشعار وی به شمار می آید؛ زیرا هدف اصلی شاعر تولید ایدئولوژی اجتماعی-سیاسی است. این ایدئولوژی با کمک معنی، در هر نقطه از گفتمان مشهود است. شاعر برای معناسازی گفتمان اشعارش از ابزار اشاره ضمنی، دگرگویی، جزئی نگری و ایجاد فاصله بهره می گیرد. بدین شکل که عموم واژگان و تعبیری که به نوعی برای برجسته سازی هویت خود و حاشیه رانی هویت دیگری به کار رفته است، جهت ایجاد فاصله میان دو هویت مورد بحث قرار می گیرد. شاعر با کمک این ابزار شناختی از مخاطب انتظار دارد با مراجعه به دانش پیش زمینه ای خود، منظور وی را دریافت کند و اشارات ضمنی اشعارش را با نظام گفتمانی آن پیوند زند. شاعر از شگرد دگرگویی به گونه ای استفاده می کند که هر واژه و تعبیر، توان جانیشینی واژه دیگر را داشته باشد؛ اما ویژگی متمایزکننده ای نسبت به واژه هم معنا داشته باشد. بنابراین هر دو واژه در محور همنشینی کنار یکدیگر قرار می گیرند تا ایدئولوژی اصلی گفتمان که برجسته سازی نکات مثبت خود (F+) و برجسته سازی نکات منفی دیگری (F-) است، محقق گردد. ژهری به این مهم واقف است که هرچه دستور زبان اشعارش و ساختار گزاره ای آن، دورتر از ساختارهای متعارف و عادی باشد، خواننده را بیشتر می تواند جذب ژرف ساخت اشعارش نماید. شاعر این مهم را با استفاده متنوع و متعدد از قیدهای مختلف مکانی، حالت، کیفیت، تردید و پرسش محقق می سازد و با تکرارهای متعدد این ساختارها، ارزش هنری اشعارش را بیشتر می سازد و ذهن خواننده را برای دریافت این انسجام، دچار چالش اندیشگانی می نماید. بنابراین، انسجام در سطح ساختارهای گزاره ای و دستور زبان اشعار ژهری و پیوند ژرف ساخت و روساخت آن، سبب می شود گفتمان این اثر جانمایه ای مشترک بیابد و دارای پی طرح گفتمانی واحد و هدفمند باشد.

۴. منابع

۱. آفاگل زاده، فردوس. «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات»، دانشگاه گیلان: ادب پژوهی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۷-۲۷، ۱۳۸۶ش
۲. أزابیط، بنعیسی، «المعنى المضمّر فى الخطاب اللغوى العربى: البنية والقيمة التنجيزية»، مکناس: جامعه مولای إسماعیل، أطروحه دکتورا، ۱۹۹۶م.
۳. باطنی، محمدرضا، نگاهی تازه به دستور زبان، چ ۱، تهران: آگاه، ۱۳۸۶ش.
۴. بنعیش، عبدالعزیز، «التواصل بين القصد والاستقصاء: مقاربة تداولیه لفاعلیتی التذلیل

والتأویل»، فاس: جامعه سیدی محمد بن عبدالله، أطروحه دکتورا، ۲۰۰۴م.

۵. بوقره، نعمان، لسانیات الخطاب: مباحث فی التأسيس والإجراء، ط ۱، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۲۰۱۲م.
۶. تلاوی، محمد نجیب، تجدید الخطاب النقدي، ط ۱، القاهره: الدار الثقافیه للنشر، ۲۰۰۹م.
۷. الجزر، هنی محمد، «القضیه الحمله الأرسطیه وموقف المنطق الرمزی منها: فریجه نموذجاً»، جامعه دمشق: العلوم الإنسانیه، السنه ۳۰، العدد ۴، صص ۴۲۱-۴۶۱، ۲۰۱۴م.
۸. راستگو، کبری؛ فرضی شوب، فرشته، «بررسی هم‌معنایی در گفتمان قرآنی بر پایه نظریه تحلیل مؤلفه‌ای»، دانشگاه علامه طباطبایی: پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، دوره ۷، شماره ۱۶، صص ۱۱-۳۴، ۱۳۹۶ش.
۹. روبنز، روبرت هنری، موجز تاریخ علم اللغة فی الغرب، ترجمه: أحمد عوض، ط ۱، الكويت: عالم المعرفه، ۱۹۹۷م.
۱۰. زهری، محمد، برای هر ستاره: مجموعه اشعار زهری، چ ۱، تهران: توس، ۱۳۸۱ش.
۱۱. سلطانی، علی اصغر، «تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش»، دانشگاه باقر العلوم: علوم سیاسی، دوره ۷، شماره ۲۸، صص ۱۵۳-۱۸۰، ۱۳۸۴ش.
۱۲. صائب تبریزی، میرزا محمد علی، دیوان، تحقیق: محمد قهرمان، چ ۱، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴ش.
۱۳. عباینه، یحیی، «الأسس الفلسفیه لتحلیل الخطاب»، جامعه مؤته: سلسله العلوم الانسانیه والاجتماعیه، السنه ۳۱، العدد ۳، صص ۱۷۲-۲۰۰، ۲۰۱۳م.
۱۴. عرب یوسف‌آبادی، عبدالباسط؛ میرزاده، طاهره، «تحلیل گفتمان انتقادی نامه محمد بن عبدالله و منصور عباسی بر اساس الگوی لاکلاوموف»، دانشگاه امام خمینی: لسان مبین، دوره ۸، شماره ۲۶، صص ۷۳-۱۰۱، ۱۳۹۵ش.
۱۵. عشیر، عبدالسلام، عندما نتواصل نغیر: مقاربه تداولیه معرفیه لآلیات التواصل والحجاج، ط ۱، المغرب: إفريقيا الشرق، ۲۰۰۶م.
۱۶. العموش، خلود، گفتمان قرآن: بررسی زبان‌شناختی پیوند متن و بافت قرآن، ترجمه: سیدی، حسین، چ ۱، تهران: سخن، ۱۳۸۸ش.
۱۷. کسای، علیرضا؛ رحیمیان، جلال، «بررسی کتاب اندیشه اسلامی ۱ از دید تحلیل گفتمان انتقادی»، دانشگاه شیراز: اندیشه دینی، دوره ۱۴، شماره ۲، صص ۱۳۱-۱۵۳، ۱۳۹۳ش.

۱۸. مزوز، دلیل، «المبنى للمجهول بين اختزال البنية و استرسال المعنى»، جامعه محمد خيضر: مجله كليه الآداب والعلوم الإنسانية والاجتماعية، السنة ۳، العدد ۵، صص ۱۶۳-۱۸۹، ۲۰۰۹م.
۱۹. مشکوه الدينی، مهدی، دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری، چ ۱، مشهد: دانشگاه فردوسی، ۱۳۶۶ش.
۲۰. مک دائل، دایان، مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان، ترجمه: نوزری، حسینعلی، تهران: فرهنگ گفتمان، ۱۳۸۰ش.
۲۱. میلز، سارا، گفتمان، ترجمه: نرگس حسینی، چ ۲، تهران: نشانه، ۱۳۹۳ش.
۲۲. یارمحمدی، لطف‌الله، «تحلیل گفتمان با استفاده از مؤلفه‌های جامعه‌شناختی-معنایی گفتمان‌مدار با عنایت به تصویرسازی کارگزاران اجتماعی»، دانشگاه شهید باهنر: نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۱۰، ۱۰۵-۱۱۹، ۱۳۸۱ش.
23. Caldas-Coulthard, C. R. & M. Coulthard. **Text and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis**. London: Routledge. 2003.
24. Foucault, Michel. **The Order of Discourse: An Archaeology of the Human Sciences**. London: Tavistock. 1970.
25. Gee, James Paul. **An Introduction to discourse analysis: Theory and method**, Routledge. 1999.
26. Green, G. **Pragmatics and Natural Language Understanding**. Lawrence Erlbaum Association. 1996.
27. Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas. **The Discourse Reader**. Routledge. 1993.
28. Lyonz, J. **Introduction to Theoretical Linguistics**. Vol I. London: Cambridge University Press. 1995.
29. Schiffrin, Diborah., & others. **The handbook of discourse analysis**, Blackwell Publisher. 2001.
30. Van Dijk, T. A. »Ideology and Discourse Analysis«. **Journal of Political Ideologies**. 11(2). Pp: 115-140. 2006.
31. Van Dijk, T. A. »Opinions and Ideologies in the Press«. **in Approaches to Media Discourse**. (ed.) by Bell, A. and Peter Garrett, Oxford: Blackwell. Pp: 21-63. 1993.
32. Van Dijk, T.A. »Opinions and Ideologies in the Press«. **in Approaches to Media Discourse**. (ed.) by Bell, A. and Peter Garrett, Oxford: Blackwell, 21-63. 1998.
33. Van Dijk, T.A. **Principles of Critical Discourse Analysis: in Critical Discourse Analysis**, (ed.) M. Toolan, London: Routledge. 2002.
34. Walker, V. «Codeswitching as a power and solidarity strategy in the foreign language classroom: an analysis of language alternation strategies utilized in a Portuguese-English higher education class». **Innervate**. Vol 3. PP. 362.363. 2011.